

Drda, Miloš

Archeologický výzkum Tábora

Archaeologia historica. 1980, vol. 5, iss. [1], pp. 107-114

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139294>

Access Date: 01. 09. 2024

Version: 20240901

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

B.

Výzkum měst

Archeologický výzkum historického jádra Tábora řeší v současné době dvě základní otázky. Osídlení tábořské ostrožny v době předhusitské (respektive ve 13. století) a osídlení města v 15.—počátku či 1. polovině 16. století, tedy do úplné kamenné renesanční přestavby.

Problematikou existence předhusitského osídlení tábořské ostrožny se v minulosti zabývalo množství badatelů. Jelikož přehled a rozbor této literatury byl otištěn na jiném místě,¹ lze v tomto případě jen konstatovat, že publikované hypotézy se točí kolem kladného či záporného řešení otázky „Bylo-li město Hradiště ve 13. století či nebylo?“, která stojí v záhlaví snad nejvíce vyhocené fáze této diskuse z meziválečného období.

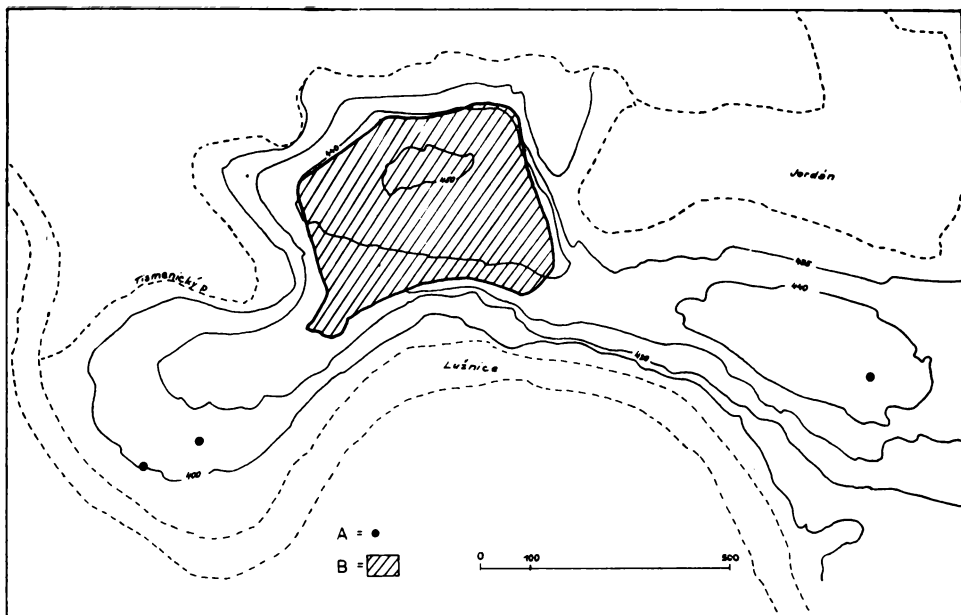
Položme si však otázku jinak. Jakým termínem lze charakterizovat osídlení 13. století, které je dnes na území historického jádra Tábora zcela bezpečně prokázáno? Ryze teoreticky lze uvažovat o několika možnostech, které se také skutečně, různě formulovány v literatuře objevují. Krom vlastního hradu na JZ šíji ostrožny to může být podhradí či předhradí, zemědělské osídlení ať už v podobě kompaktní osady či rozptýlených dvorců, dále pak město. Přirozeně, že nesmíme zapomenout na eventuality určitých okrajových či přechodných variant.

Vycházíme-li z hmotných pramenů, víme, že ve 2. polovině 13. století se osídlení rozkládalo na všech třech částech laločnaté tábořské ostrožny (obr. 1). Toto zjištění nás nutí předpokládat už vzhledem k terénním podmínkám jeho členitost či mikro fáze, popřípadě rozrůstání.

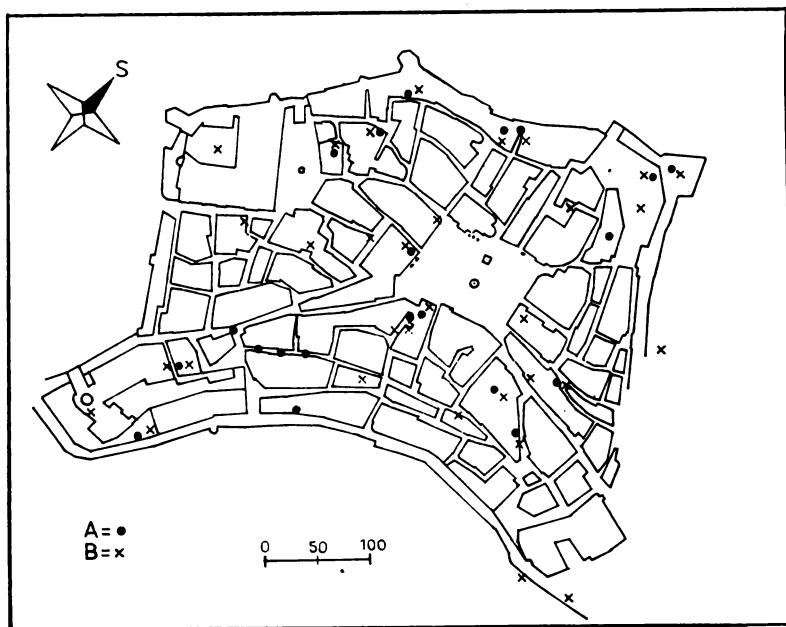
Dále víme o značné koncentraci tohoto osídlení na střední části ostrožny s nejlepšími strategickými vlastnostmi (obr. 2).² Jeho plošný rozsah měřící 16 ha odpovídá rozsahu husitského či královského Tábora v 15. století. Tato šestnáctihektarová zástavba Hradiště musela vzniknout v podstatě najednou a ještě před svým dokončením, tedy ve stavu jakési provizorní fáze musela být v krátké době zničena. Jedině tak si můžeme vysvětlit skutečnost, že sídliště o čtvrtinu větší než královské město Písek a jen o čtvrtinu menší než centrum královské moci v jižních Čechách, České Budějovice, není zmiňováno soudobými diplomatickými prameny. Z uvedeného vyplývá, že vedle některých hospodářských a politických okolností³ je i zastavěná plocha Hradiště ukazatelem svědčícím o rozsáhlém lokačním podniku, majícím nejbliže k zakladatelské činnosti samotného panovníka.

Stopy předhusitského osídlení Tábora jsou sice naprosto přesvědčivé, ale na druhé straně velmi torzovité na to, aby dovolily jeho rekonstrukci. Přesto však už dnes víme mnoho důležitých faktů:

Charakteristickým stavebním útvarem je zemnice či polozemnice, nevynikající přílišnou pravidelností. Tato skutečnost je někdy způsobována žilnatostí jinak měkkého syenitového podloží, s nímž se stavitelé nedokázali patrně vždy

Obr. 1. Osídlení třech částí tábořské ostrožny ve 13. století.
 A – jednotlivé nálezy keramiky
 B – historické jádro města

Obr. 2. Osídlení historického jádra Tábora ve 13. a 15. století.
 A – 13. století
 B – 15. století

vyrovnat. S tímto vysvětlením však nevystačíme ve všech případech. Neověřená zatím zůstává možnost určité prostorové členitosti polozemnic s různou úrovní podlah, jejíž náznaky byly zjištěny loňského a letošního roku v čp. 161 a 334. O rekonstrukci a vybavení vlastních staveb zatím nelze mnoho říci. V jednom případě byly zjištěny zbytky kamenné na sucho ložené plenty (čp. 279), jindy kúlové jámy (čp. 161, 334). Ohniště nebylo v torzech těchto objektů dosud dokumentováno.

Z výrobní činnosti je zatím doloženo železářství, nálezy strusky s nístějovými otisky (čp. 340). Vedle toho můžeme jistě předpokládat výrobu keramiky (obr. 3). V budoucnu přinese jistě zajímavé výsledky konfrontace s materiálem ústeckým. Dále se do této oblasti hlásí některé nálezy (kombinované kleště z čp. 340, snad i dřevěné mísidlo z čp. 161). Za výrobní objekt můžeme snad považovat podkovovitou pec z čp. 334, jejíž datování však není dosud zcela ověřeno.

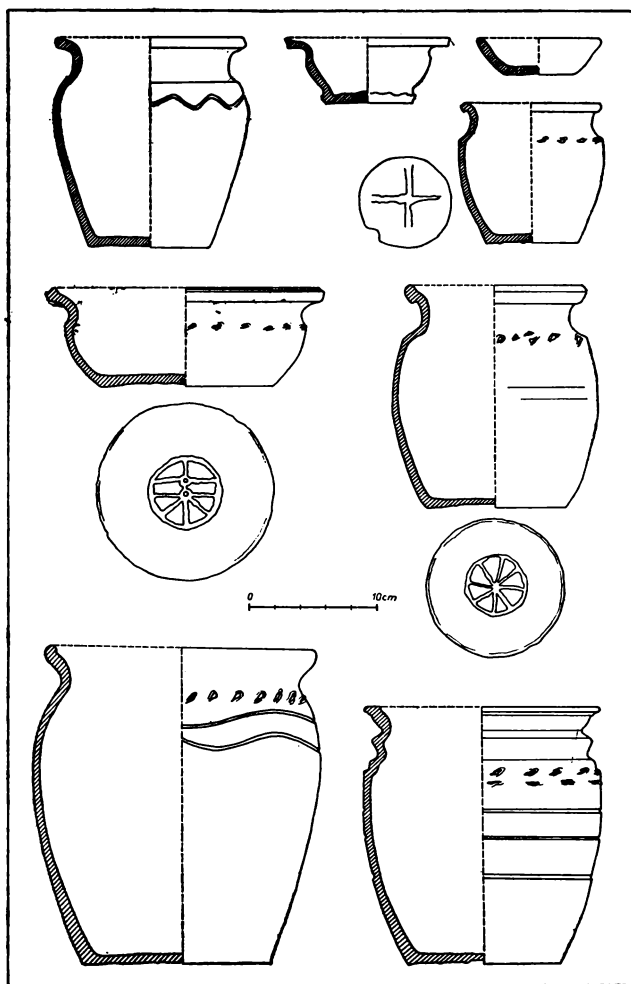
S nedostatkem pramenné vody na vysoké ostrožně se obyvatelé Hradiště vyrovnávali pomocí stavby cisteren na povrchovou vodu, prosakující prasklinami ve skále. Dvě z nich byly objeveny loňského roku v čp. 161. O životnosti, nicméně i problémech tohoto způsobu vodního hospodářství svědčí skutečnost, že stejným způsobem byl zásobován vodou Tábor, až do roku 1492, kdy byla vybudována jordánská hráz a vodní stroj rozvádějící vodu do městských kašen.⁴

Zdá se, že dispoziční skladba jednotlivých torzovitě nalézáných objektů 13. století rozhodně nevyklučuje určitou pravidelnost zástavby ostrožny. Na druhé straně lze prvky pravidelnosti nalézt i v charakteristické změti tábořských ulic a uliček. Dalším důležitým poznatkem je skutečnost, že se objekty 13. a 15. století v mnoha případech nejen orientačně respektují, ale že objekt 15. století využívá určité terénní deprese, či snad jen relativní měkkosti záspy objektu 13. století oproti na povrch vystupující skále. Příklady přináší čp. 279, 161, 334 (pravděpodobně i 225).

I v následující době osídlení, bezprostředně po založení husitského Tábora, je určujícím stavebním útvarem opět zemnice či stavba suterénního charakteru, tvořící jádro celé domovní dispozice. Podobně je tomu nejen v Sezimově Ústí,⁵ ale zřejmě i na zaniklých středověkých osadách v okolí.⁶ Tyto stavby máme podstatně lépe zachovány, než objekty předhusitské. Většinou byly obezděny kamennou na sucho loženou plentou, jejíž pozůstatky se podařilo dokumentovat v čp. 340, 334. V jednom případě byl zjištěn základový žlab (čp. 279). Podle otisků mazanice z požárových vrstev i některých ojedinělých nálezů „in situ“ lze nadzemní konstrukci těchto objektů interpretovat jako hrázděnou košatinu, popřípadě srub (čp. 39, 279).

Patrně velice záhy se začalo toto obezděné zahloubené jádro stavby měnit v regulérní sklep. Na sucho ložené zdivo je jako v případě čp. 334 kombinováno či přímo dostavováno zdivem spojovaným maltou. Ve sklepech jsou pak hloubeny chodbovité lochy přímo do měkkého zvětřalého syenitu. Zároveň nacházíme další prostory většinou nepodsklepené s více či méně dřevěnou konstrukcí, založenou buď na kamenných podezdívkách nebo i přímo do terénu čp. 334, 39. Podlaha v těchto místnostech je buď z dusané hlíny či jílu nebo dřevěná (čp. 340). Keramickou podlahovou krytinu máme doloženu také (čp. 39), ale zatím spíše z pozdního 15. století. K tomuto období lze také vztahovat podle dosavadních nálezů budování dalších sklepních prostorů, popřípadě podsklepených místností, jako např. v čp. 39 a 334, kde jde o dodatečný sklípek u městské hradební zdi patrně v 16. století znovu přestavovaný. Původní dřevěné ploché stropy sklepů jsou nahrazovány kamennými či cihlovými klenbami. Příklady z čp. 334, 39 také ukazují, že patrně v souvislosti s touto tendencí

Obr. 3. Výběr tábořské keramiky 13. století.

je někdy nahrazován i plochý poklop na vstupní šíji klenutým vchodem. Stejně tak postupně roste konstrukční podíl kamene na nadzemních stavbách, Dům čp. 39 má průčelí a obě boční stěny kamenné, zadní trakt včetně zadní stěny průčelní místnosti, dřevěný. Jako střešní krytina jsou doloženy šindele a prejzy.

Další vývoj dispozice domu až do jeho renesanční podoby probíhá různými směry. Výzkum domu čp. 334 ukazuje nejjednodušší způsob výstavby celokamenné fáze. Dřevěné stěny vedlejších místností 15. stol. byly prostě nahrazeny kamennými zdmi a k takto renovovanému a vlastně rozšířenému jádru byly postupně připojovány další prostory, stavěné již rovnou z kamene. Dispoziční změny pak probíhaly především ve formě různého posunování vstupních otvorů. Zajímavé bezesporu je, že v této nálezové situaci nebyla zjištěna žádná požárová vrstva.

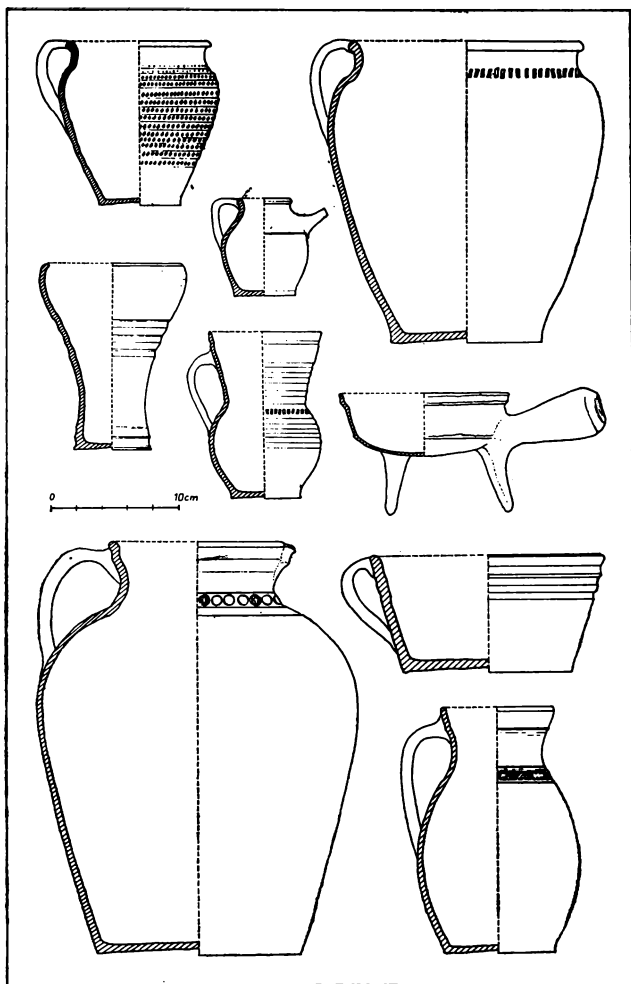
Jiný způsob ukazuje dům čp. 39, v jehož případě byla po požáru r. 1533 začleněna do hmoty nového domu pouze jeho kamenná část, dřevohliněná část dispozice byla novou stavbou zcela popřena.

Ještě radikálnější přestavbu ukazuje situace v čp. 279, kdy celé kamenné jádro původního domu bylo likvidováno, suterénní prostor zasypán a na jeho místě upraven dvorek. V zápětí pak byl veškerý kamen vybrán až na základ a použit patrně na stavbu chléva.

Pro právě předvedenou různorodost stavebně dispozičních řešení pozdějších stavitelů či majitelů domů měla bezesporu svou důležitost síla četných požárů a stupeň poškození jednotlivých staveb, jakož i spojování původně menších parcel koupí.

O výrobní činnosti 15. století v Táboře zatím svědčí několik objevených pecních objektů, větší kolekce různých řemeslnických nástrojů, polotovarů i výrobků. Výklad o této problematice si však vyžaduje detailní zpracování podstatně většího množství materiálů, které v současné době teprve probíhá (obr. 4).

Na závěr svého referátu bych rád shrnul některé závěry obecné povahy. Dosavadní archeologický výzkum nepotvrdil úvahy o pravěkém, či slovanském hradišti, zato prokázal na tábořské ostrožně existenci sídliště městského typu,

Obr. 4. Výběr tábořské keramiky 15. století.

jehož vznik lze teoreticky položit někde k roku 1270 a jehož zánik můžeme spojit se vzpourou Vítkovců proti králi roku 1276. Krátká doba jeho trvání a více méně provizorní stádium výstavby způsobily nejen zatímni absenci vysoké kamenné architektury v jeho zástavbě (mimo hrad), ale i absenci dobových zpráv o jeho existenci. Na necelých 150 let staré ruiny navázali patrně záměrně husité, kteří využili stavebních zbytků pro získání cenného času, a tím jako by vymazali půl druhého století dlouhou cesuru v osídlení. A také skutečně mnohé architektonické změny v dispozici i konstrukci městského domu, které na jiných místech Čech probíhaly ve století 14. se poněkud opožďují a přesunují do století následujících. Vždyť k dovršení kamenné přestavby města dochází až kolem poloviny století 16.

Přijmeme-li hypotézu o pravidelné zástavbě šachovnicovitého rázu,⁷ která byla zcela obvyklá pro královské lokace 13. století a spojíme-li ji se strategickými potřebami husitských budovatelů města prolamujících do částečně přežaté dispozice nové radiální spojnice náměstí s výraznými body fortifikace, nabízíme tím novou možnost vysvětlení vzniku zcela neobvyklého, zdánlivě chaotického půdorysu města. Průnikem obou chronologických vrstev osídlení a přirozeně i sociálním postavením husitských zakladatelů Tábora je dobře vysvětlitelná změň krivolakých uliček, prolétajících opevněnou ostrožnu křížem krážem.

Jestliže se některé otázky středověké historie Tábora podařilo uspokojivě vysvětlit a pro jiné naznačit možnosti řešení, stále ještě zůstává mnoho problémů zcela otevřených. Je to především neodmyslitelná otázka sakrální architektury, otázka hradu a fortifikace vůbec, otázka řemeslné výroby, husitského mincovnictví, vojenské výzbroje města a mnoho dalších. Věřím, že se některé z nich podaří vyřešit budoucím výzkumem.

Poznámky

- 1 Drda M., Tecl R., K předhusitskému osídlení Tábora ČSČH XXVI, 1978, str. 740—764.
Drda M., Archeologický výzkum Tábora 1974—1977 Tábor 1978 (ediční řada Tábor 11/1).
- 2 Objekty či stratigrafii 13. století jsme v posledních pěti letech našli na všech místech historického jádra, kde jsme provedli větší odkryv než záchrannou dokumentaci jednotlivého objektu 15. století. Je tudíž naprosto reálný předpoklad systematického osídlení celého skalnatého laloku ostrožny, což je také jediná možnost jeho strategické hájitelnosti.
- 3 Je doložitelný zájem Přemysla Otakara II. o těžbu stříbra v okolí dnešního Tábora, kterou uděluje roku 1272 jihlavským horníkům, dále je doložitelný politický zájem tohoto krále o průnik korunní moci do východní části jižních Čech. Roku 1268 staví v Bechyni, právě získané od biskupa, hrad a není vyloučeno, že dalším lokačním podnikem krále je právě Hradiště, v místech nejsevernějšího ohybu Lužnice. Ke královské fundaci se patrně hlásí i hrad, později zvaný Kotnov. Durdík T., Nástin vývoje českých hradů 12.—13. století, *Archeologia historica* 3, Brno 1978, str. 47).
(Kuthan J., Gotická architektura v jižních Čechách, Praha 1975, str. 42.
- 4 Thir K., Staré domy a rodiny tábořské, díl I. a II., Tábor 1920, str. 170—173, 662.
- 5 Srovnej zejména Richter M., Některé výsledky a problémy výzkumu v Sezimově Ústí, AR XIX, 1967, str. 712—717, Richter M., Archeologický výzkum v Sezimově Ústí, Tábor, Sborník k 550. výročí vzniku města, Tábor 1970, str. 23—42.
- 6 Srovnej zejména Smetánka Z., Archeologické výzkumy zaniklých středověkých

osad v Čechách v letech 1965—1971, AR XXIV, 1972, str. 425, kde další literatura. Dále viz referát Krajč R., Příspěvek k dokumentaci některých zaniklých středověkých osad na Táborsku v tomto sborníku.

7 Drda M., Archeologický výzkum Tábora v letech 1974—1977, Tábor 1978 (ediční řada Tábor 11/1).

Zusammenfassung

Die archäologische Erforschung der Stadt Tábor

Die archäologische Untersuchung des historischen Stadtkerns von Tábor hat sich derzeit auf die Frage der vorhussitischen Besiedlung im 13. Jahrhundert und auf die Besiedlung der Zeit vom 15. bis in die erste Hälfte des 16. Jahrhunderts eingestellt. In der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts konzentrierte sich die Besiedlung außerhalb des historischen Stadtkerns vor allem auf die 16 ha umfassende Fläche des mittleren Teils der Landzunge von Tábor und entsprach dem Umfang nach durchaus der hussitischen Festung oder der königlichen Stadt des 15. Jahrhunderts. Einzig und allein als Folge der schlagartig raschen Verbauung dieser Fläche und ihres jähen Untergangs nach kurzer Zeit können wir uns das sonst unverständliche Schweigen der zeitgenössischen diplomatischen Quellen erklären. Die archäologischen Belege dieser Besiedlung sind demnach, abgesehen von wirtschaftlichen und politischen Umständen, ein weiterer Anzeiger, der eine umfangreiche Lokationsaktivität bezeugt, die dem Bereich der Gründertätigkeit des Herrschers nahestehen mußte. Die charakteristische Bauform ist das Grubenhaus mit hölzernen oder steinernen Wänden. In der Produktionssphäre wurde die Eisenverhüttung nachgewiesen und man kann auch eine keramische Produktion voraussetzen. Dem Mangel an Quellwasser wußten die Bewohner mit dem Bau von Zisternen für Oberflächenwasser zu begegnen. Anscheinend schließt die Dispositionsstruktur der Objekte eine bestimmte Regelmäßigkeit nicht aus, deren Elemente man auch im heutigen Straßennetz findet.

Eine wichtige Erkenntnis bringt die Tatsache, daß die Objekte des 15. und 13. Jahrhunderts einander oft respektieren, oder, daß ein Objekt des 15. Jahrhunderts ein vorhussitisches Objekt ausnutzt. Auch nach der Gründung der hussitischen Stadt Tábor blieb das Grubenhaus als Kern der Hausdisposition das bestimmende Baugilde. Es wurden dort sogar steinerne Blenden nachgewiesen. Dieser Kern verwandelte sich bald in einen echten Keller, aus dem gangartige „lochy“ (d. i. Löcher) in das verwitterte Liegende ausgehöhlt wurden. Die Hausdisposition wächst und die steinernen Bauteile nehmen auch in den oberirdischen Hauspartien schrittweise zu. die dispositionelle Entwicklung des Hauses in der Richtung auf den steinernen Umbau der Renaissance verläuft in mehreren Richtungen, von der vollkommenen Übernahme der alten Situation bis zu ihrer totalen Negierung.

Vom archäologischen Standpunkt ist das Durchdringen zweier Phasen der mittelalterlichen Besiedlung der Landzunge von Tábor einwandfrei nachgewiesen. Die neue Hypothese von der Entstehung eines ungewöhnlichen, scheinbar chaotischen Stadtgrundrisses geht von folgenden Feststellungen und Umständen aus:

- a) Von dem vorausgesetzten regelmäßigen, schachförmigen Grundrißplan der Stadt im 13. Jahrhundert;
- b) von der Menge neuer anspruchsloser Bewohner, die bemüht waren, sich auch der flächig beschränkten, strategisch günstigen Landzunge zusammenzudrängen;
- c) von der neu entstehenden Befestigung, deren markante Punkte (Tor und Schanzen) man möglichst geradlinig mit dem Stadtplatz verbinden mußte.

Der logische Zusammenhang dieser Faktoren bietet neue Möglichkeiten der Entstehung und Entwicklung der Dispositionsstruktur des historischen Stadtkerns von Tábor.

Verzeichnis der Abbildungen:

Abb. 1. Besiedlung dreier Teile der Landzunge von Tábor im 13. Jahrhundert.

A = einzelne Keramikfunde

B = historischer Stadtkern

Abb. 2 Besiedlung des historischen Stadtkerns von Tábor im 13. und 15. Jahrhundert.

A = 13. Jahrhundert

B = Jahrhundert

Abb. 3. Auswahl der Keramik aus Tábor im 13. Jahrhundert.

Abb. 4. Auswahl der Keramik aus Tábor im 15. Jahrhundert.

Diskuse

LUDVÍK SKRUŽNÝ

Domnívám se, že zemnice bez otopných zařízení odkryté v Táboře neměly obytný charakter (snad jen v prvních dnech budování města Tábora jej mohly mít), ale funkci sklepů či komor, do kterých obyvatelé města ukládali své zásoby. Vlastní obytná místnost — jizba s otopným zařízením — byla v části obydlí vybudovaném na úrovni terénu nebo v místnosti vybudované nad tímto sklepem.¹ Otopné zařízení, s největší pravděpodobností pec a není vyloučeno, že již s ohništěm předsunutým před čelisti pece, mohlo být vybudováno na podlaze pokryté na způsob poval mazanici, na nízkém kamenném nebo hliněném soklu nebo na soklu tvořeném sroubenými břevny jak je známe z lidového prostředí nedávné doby² nebo na soklu neseném sloupky.

Tuto moji domněnku podporuje skutečnost, že zemnice zkoumané M. Drdrou v zaniklé vesnici Kravín jsou rovněž bez otopného zařízení. Ucelenější obraz o možném vzhledu husitského Tábora v prvních letech jeho existence si budeme moci učinit až po provedení výzkumu vesnických sídlišť, která její obyvatelé v roce 1420 zapálili a odešli společně budovat nové město Tábor. Jsem přesvědčen, že nejstarší horizont husitského města Tábora bude sestávat ze všech typů architektury, které budou zjištěny ve vesnicích i městě Sezimově Ústí.

Poznámky

- 1 V Kyjevě 12.—13. století byly rovněž zjištěny zemnice bez otopných zařízení. Sloužily jako prostory hospodářské „podkleti“ — komory, nad kterými byly budovány obytné části obydlí (P. A. Rappoport, *Drevneruskoe žilišče in Drevneje žilišče narodov Vostočnoj Evropy*, Moskva 1975, str. 104—155, 141. S tímto typem obydlí měli možnost seznámit se účastníci konference Slované 5.—10. století (Břeclav 1978 — 18.—21. XI.) při exkursi na výzkum prof. dr. V. Hrubého, DrSc., v Sadech u Uherského Hradiště. Obydlí tzv. typu „chorom“ sestávaly z hospodářské zahloubené podkleti (komory) nad níž byla postavena část obytná, snad i s patrem. K obydlí typu „chorom“: P. A. Rappoport, op. cit., str. 141; M. G. Rabinovič, *Russkoe žilišče v XII — XVII. vv. in Drevneje žilišče narodov Vostočnoj Evropy*, Moskva 1975, str. 156—244, 170.
- 2 U východních Slovanů je dřevěný roubený sokl tzv. „opečok“ znám z obydlí 11. století v Novgorodě a Beloozeru (P. A. Rappoport, op. cit., str. 182, obr. 3 na str. 143) a na ruském severu se v lidovém domě udržel až do současnosti (Tjurikov, I. P. Frolov, A. I. Kiži — *illustrirovannyj sputnik po istoriko-architekturnomu i etnografičeskemu muzeju — zapovedniku*. Petrozavodsk 1977. K roubenému soklu v našem národopisném materiálu viz můj příspěvek v tomto sborníku referátů.